OSMANLI DÖNEMİ BURSA HASTANELERİ

SEZER ERER*
sezer@uludag.edu.tr

Bursa Devlet Hastanesi Fotoğraf: S.Erer (9.12.2015)

Bursa (Prussa), Bitinya, Lidya, Pers, Roma ve Bizans hâkimiyeti altına girmiş, Rum beylerinin idaresinde kalmış, 6 Nisan 1326 senesinde Orhan Bey tarafından alınmış, yaklaşık 9 sene sonra, 1335 yılında da Osmanlı hükümet merkezi olmuştur. Ahmet Hamdi Tanpınar'ın; "*…Şimdiye kadar gördüğüm şehirler içinde Bursa kadar muayyen bir devrin malı olan bir başkasını hatırlamıyorum. Fetihten 1453 senesine kadar geçen 130 sene, sade baştanbaşa ve iliklerine kadar bir Türk şehri olmasına yetmemiş, aynı zamanda onun manevi çehresini gelecek zaman için hiç değişmeyecek şekilde tesbit etmiştir…*" diyerek anlattığı Bursa, geniş bir tarihi ve kültürel mirasa sahip olduğu gibi sağlık tarihinde de oldukça önemli bir yere sahiptir. "Yeşil" Bursa, öncelikli olarak kaplıca ve hamamları yani doğal su kaynakları ile bir "kür şehri" olarak tanınmakta ve son dönemde sağlık turizminde de büyük bir rol oynamaktadır. Türk sağlık tarihi açısından ele alındığında ise Bursa, Osmanlı dönemindeki *ilk sağlık kuruluşu (darüşşifa)* ve Bursa'nın *ilk modern devlet hastanesi*ne ev sahipliği yapması ile dikkati çekmektedir.

Bursa Yıldırım Darüşşifası

Osmanlı döneminde yaptırılmış olan ilk hastane ve belgelere göre tıp eğitiminin verildiği ilk sağlık kurumu yani bir tıp okulu olma özelliğini de taşıyan Darüşşifa, Yıldırım Bayezid tarafından kurulan Külliye (cami, medrese, hamam, imaret, türbe ve darüşşifa)'nin bir parçasıdır. Yıldırım Bayezid'in kızı Hundi Hatun ve eşi Emir Sultan'ın çabalarıyla yaptırılan Darüşşifa'nın yapım tarihi ile ilgili çeşitli söylemler bulunmakla birlikte, Mayıs 1399/1400 (802) tarihli Vakfiyesi esas alınarak, bu tarihten önce yapılmış olduğu kararına varılmıştır.

Külliyenin diğer yapıları birbirlerine yakınken Darüşşifa, Yıldırım Camii'nin 250-300 m. doğusunda, meyilli bir araziye yaptırılmıştır. Asıl olarak Molla Fenari'ye ait olan bu arazi, külliye için "Şüşteri Bahçesi" adı ile Orhan Gazi tesislerine vakfedilmiş; Darüşşifa yeri içinse her yıl "zemin ücreti" ödenmek üzere Orhangazi Vakfı'ndan kiralanmıştır. Darüşşifa, 30x52 m. ölçüsünde dikdörtgen planlı bir bina olup, 1560 m²'lik bir arazide %7'lik eğimle kurulduğu için kademeli olarak yükselen bir yapıya sahiptir. Darüşşifanın, avlunun doğu ve batısında sıralanmış onar odadan toplam 20 hasta odası vardır (Bugün girişin sol tarafındaki odalar muayene odaları, sağ tarafındaki odalar ise ameliyathane ve idari odalar olarak kullanılmaktadır). Bu odalar 3.30x3.60 m. ölçüsünde olup, odaların dışa açılan birer penceresi ile içlerinde bir de ocakları vardır. Girişin iki yanındaki eyvan şeklindeki iki hücre, darüşşifaya başvuranların beklediği bölümler olarak düşünülmektedir. Ön taraftaki dört büyük odalardan birinin tabipler için, birinin eczacıların ilaç yapmaları için (macunhane), diğer odaların ise mutfak, tuvalet ve depo olarak kullanıldıkları ifade edilmektedir. Girişin karşısında 7.29x9.42 m. ölçüsünde kubbeli, dikdörtgen biçimli bir dershane bulunmaktadır. Bu dershanenin iki yanında ise 5.62x7.90 m. boyutlarında birer büyük oda vardır. Büyük salon, mimari açıdan incelendiğinde, dış yapısının erken Osmanlı mimarisine göre düzenlendiği ve mescit olarak kullanıldığı, dershane bölümünün ise Selçuklu mimarisine göre düzenlendiği ve kapalı bir mekân haline getirildiği tespit edilmiştir.

Darüşşifanın ilk kurulduğunda; 1 başhekim, 2 hekim, 2 eczacı, 2 şerbetçi, 1 aşçı ve 1 ekmekçiden oluşan bir kadroya sahip olduğu belirtilmiştir:

Mâristan – Şifâhâne'nin tabîinden re'îs olana günde 12 dirhem ve her sene 20 müd buğday, 4 müd pirinç. Dîğer tabîblere (2 tabib) 8 dirhem ve her birine 15 müd buğday ve 2 müd pirinç.

İki kökcü – eczâcıdan (saydalâniyyân-ı aşşâbân) her birine 2 dirhem ve senede 12 müd buğday.

Şifâhânenin aşçı ve ekmekcisine günde ikişer dirhem ve senede 12 müd buğday.

Daha sonra bu kadroya, göz doktoru (kehhal), ikinci bir cerrah, kayyum (hizmetli), çamaşırcı, kilerci, kapıcı, vekilharç, mubayaa (satın alma) memuru, mühürdar, gassal (ölü yıkayan) ilave edilmiştir. Böylece toplam kadro 19 kişiye yükselmiştir. Darüşşifanın 1662 yılı kayıtlarına göre ise kadro 23 kişiden meydana gelmektedir.

Darüşşifanın ilk başhekimi İran'da yetişmiş bir hekim olan Tabib

* Yrd. Doç. Dr., Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Tıp Tarihi ve Etik Anabilim Dalı

Bu makale, U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin 2010/2 senesinde 11(19):241-252 künye ile yayınlanmış olan "Osmanlılar Döneminde Bursa'da Yaptırılan Hastaneler" başlıklı makalenin revize edilmiş şeklidir.

Yıldırım Darüşşifası genel görünüm

Hüsnü'dür. Daha sonraki yıllarda da çok değerli Türk hekimleri darüşşifada görev yapmışlardır. Hekim Yusuf Sinaneddin (Şeyhi takma adı ile edebiyat alanında ün yapmıştır), hekim Ömer Şifâî Dede, hekim Ali Münşi, vb.

Darüşşifada modern bir tıp eğitimi olduğu söylenemezse de usta-çırak ilişkisi kayıt altına alınmıştır (Osmanlı dönemindeki modern tıp eğitimi 14 Mart 1827 yılında kurulan Tıbhane-i Âmire ile başlamıştır). Bunun yanı sıra Yıldırım Bayezid'in isteği üzerine Mısır Memluk Sultanı Melik üz Zahir Berkuk tarafından gönderilen Şemseddin ibn Sagir, darüşşifada hekimlik ve öğretmenlik yapmak üzere görevlendirilmiştir. Bu durum, darüşşifanın aynı zamanda bir tıp okulu olarak görev yaptığının kanıtlarındandır. Dr. Osman Şevki Uludağ da buranın bir eğitim kurumu olarak da hizmet ettiğini belirtmiştir.

Darüşşifada hastalık tedavileri yanında kırık-çıkık, bazı harici yaralar, urlar ve mesane taşlarının çıkarılmaları gibi bazı cerrahi müdahaleler yapılmıştır. Çetin'in

Fotoğraf: S. Erer (9.12.2015)

belirttiğine göre, Bursa sicillerinde darüşşifada en fazla mesane taşı ameliyatları yapılmış, daha sonra da "daü'l-hanazır" denilen sıraca (boyun uru) hastalığına müdahale edilmiştir. Çok sık rastlanan hastalıklardan birinin de "nasir zahmeti" yani basur olduğu belirtilmektedir. Hastanede ayrıca akıl ve sinir hastalıklarının da tedavileri yapılmıştır.

Darüşşifa bir vakıf hastanesi olup, tedavi parasız yapılmış, hastanenin vakfiyesine göre, hastaların günlük yiyecek ve içecek ihtiyaçlarını karşılamak üzere, günde 260 dirhem gümüş, buna ilave olarak yeterince buğday ve pirinç tahsis edilmiştir:

Hasta mek'kûlâtına vesâir ihtiyaclara günde 260 dirhem nakıd. Bunun yekûnu senevî yuvarlak 93600 dirhem olarak kaydedilmiştir. Sene–i kameriye 365 gün hisbiyle doğruya çok yakındır. Dörtte bir müd pirinç ve yeteri kadar buğday verilmesi. Pirinç ve buğdaydan başka gıdaların para ile alınması.

Lâmiî Çelebi (1472-1532) de "Bursa Şehrengîzi (Şehrengîz-i Burusa)" adlı eserinde Yıldırım Darüşşifası'nın hizmetlerinden;

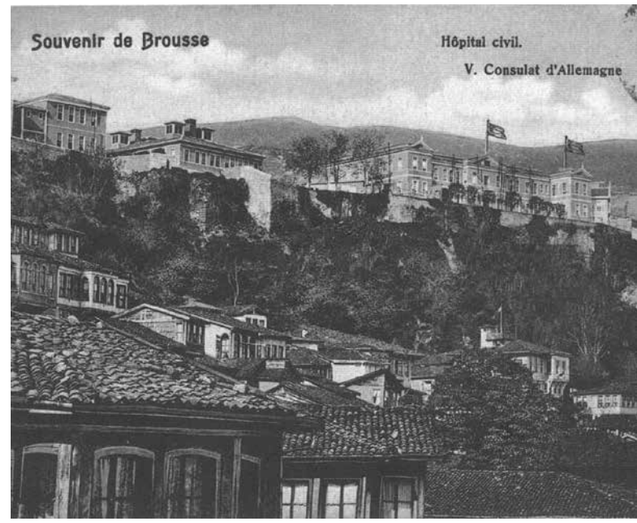
"…

Biri merzâ için dârü'şifâdur (Biri hastalık için darüşşifadır)

Ġarib ü bī-kes için mültecâdur (Kimsesiz garipler için sığınılacak yerdir)

…" şeklinde bahsetmiştir.

Yıldırım Darüşşifası, 1854 depremi (küçük kıyamet) ile Bursa'daki birçok kamu binası, cami, külliye ve binlerce ev gibi yerle bir olmuştur. Deprem sırasında hastane ve hekim yetersiz kalınca bazı yaralılar Mudanya'dan teknelerle İstanbul'a taşınmış, azınlık hastaneleri ve darüşşifalarda tedavi edilmiştir. Deprem sonrasında yıkılan veya zarar gören binaların bir kısmı onarılmış, bir kısmına da dokunulmamıştı ki darüşşifa binası bu tamir edilmeyen binalar arsındaydı. Özellikle Gureba Hastanesi yapıldıktan sonra, darüşşifaya ilgi azalınca, binanın tamirine ihtiyaç duyulmadığı için olduğu gibi bırakılmış, bu nedenle bina harap bir şekilde kalmıştır. Osman Şevki Uludağ da 1925 yılındaki darüşşifa binasından bahsederken, binanın bir taş yığını halinde görüldüğünü, tahrip edildiğini, sağlam kalan bazı odaların da baruthane olarak kullanıldığını belirtmektedir (Günümüzde Darüşşifanın bulunduğu semt "Baruthane" olarak adlandırılmaktadır). Harap haldeki darüşşifa binası 1940'lı yıllarda Milli Eğitim Bakanlığı tarafından başlatılan bir çalışma ile korunmaya alınmıştır. Bu projede görev alan Mimar Sedat Çetintaş, darüşşifa kalıntıları üzerinde çalışmalarına başlamıştır. Vakıflar Bölge Müdürlüğü bu binanın yok olmasını engellemek adına 2 Mayıs 1991 tarihinde büyük ve köklü bir onarımdan geçmesi üzerine faaliyetlere başlamıştır. Darüşşifanın restorasyonuna karşı yapılan eleştirilere rağmen 1997-2001 yılları arasındaki büyük onarımlardan sonra Göz Nurunu Koruma Vakfı'na tahsis edilmiş ve 27 Ekim 2001 Cumartesi günü vakfa bağlı olarak "Bursa Yıldırım Darüşşifa Göz Merkezi" adı altında, Bursa'nın ilk göz hastanesi olarak hizmet vermeye başlamıştır. Beylikten imparatorluğa geçişin bir göstergesi olan Yıldırım Darüşşifası günümüzde, "Yıldırım Göz Merkezi" adı ile 6 yataklı, 1 ameliyathaneli merkezde 6 hekim, 5 hemşire ve 13 personel hizmet vermektedir.

Bursa Gureba Hastanesi.

Fransız Misyon Hastanesi ve Dispanseri

Fransız Misyon Hastanesi, çok sayıda gayrimüslimin yaşadığı Bursa'da, 1739 yılında Hocaalizade İlkokulu yanında Fransız Misyonu (*Filles de la Charite*) tarafından yönetilmiş ve hayırsever rahibeler (Soeurs de Charites) hizmet vermişlerdir. Ağırlıklı olarak poliklinik hizmeti veren bu hastane, daha çok Bursa-Mudanya tren hattında çalışan yabancılar için kurulmuştu. *Cuinet*'ye göre 1893 yılında bu hastanede yatmakta olan 540 hastadan 450'si parasız tedavi edilirken, 90'ı kurum tarafından tedavi ettirilmiştir. Bu hastane 1925'li yıllara kadar hizmet vermeye devam etmiştir.

Aynı yıllarda Fransız Misyonu'nun bir de dispanseri bulunmaktaydı. Bu dispanserde yılda yaklaşık 18.000 hastanın ayaktan ve parasız tedavi edildiği belirtilmektedir.

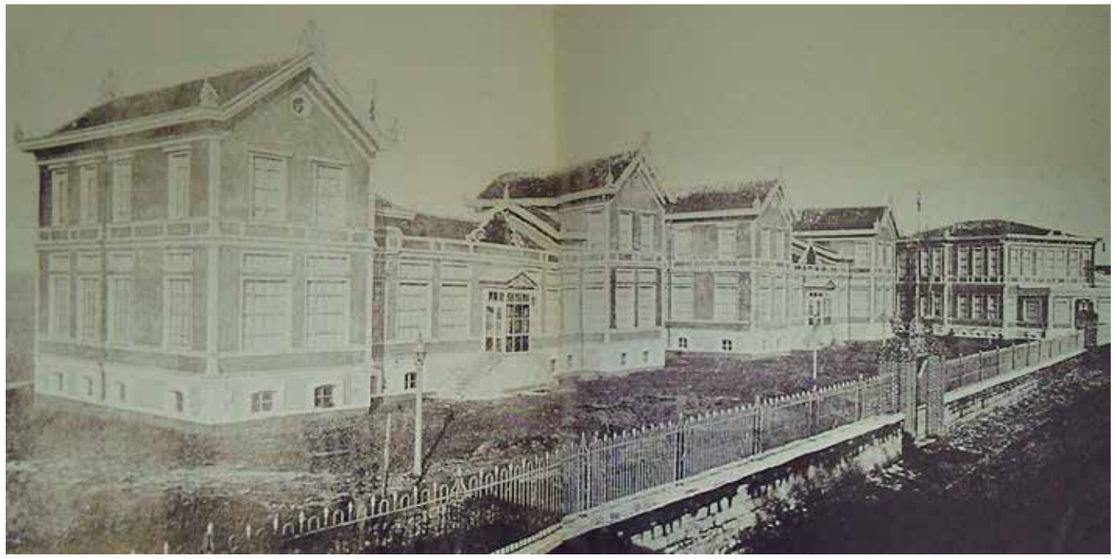
Bursa'da azınlık ve yabancılara ait diğer hastaneler; Rumların Kırkmerdiven'in yanındaki Bâlibey Hanı'nda sekiz odadan oluşan bir hastane ve Setbaşı İlkokulu'nun bulunduğu yerde Boğosyan Ermeni Okulu'nun yanında bir *Ermeni Hastanesi*'dir.

Bursa Gureba Hastanesi

Osmanlı Devleti'nin modernleşme çalışmalarına hız kazandıran Tanzimat Fermanı (3 Kasım 1839) ile devletin yönetim ve idaresindeki modernleşme yanında sağlık hizmetleri de devlet katında yer almaya başlamış ve sağlık hizmetlerinin gelişmesi için yatırımlar yapılmıştır. Belediyelerin kurulması; Türkçe tıp eğitimi veren bir tıp okulunun açılması (Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye) ve bu okuldan mezun olanların Belediyeler aracılığıyla devletin her yerine gönderilebilmelerinin sağlanması; 1871 yılında çıkarılan İdare-yi Umumiye-i Tıbbiye Nizamnamesi ile hekimlerin devlet memuru sayılmaları ve maaşlarının Belediyeler tarafından ödenebilmesi (bu konuda beklenilen amaca ulaşılamayınca 1913 yılında çıkarılan Vilayet-i İdare-i Sıhhiye Nizamnamesi ile "Hükümet Tabipliği" getirilmiş ve Devlet her şeyi kendi üzerine almıştır) ile tedavi edici sağlık hizmeti yerine koruyu hekimlik uygulamalarının ön plana alınmaya çalışılması gibi temel başlıklar altında modern bir sağlık teşkilatlanmasına doğru adım atılmaya başlanmıştır. Bu aşamadaki en önemli adımlardan biri de halkın sağlığı için gerekli olan sağlık kuruluşlarının yurdun her yerinde yaptırılmaya çalışılması olmuştur. Osmanlı Devleti'nin bu modernleşme çalışmaları içinde yaptırdığı ilk "hastane", İstanbul'da, "Bezm-i Âlem Gurebâ-i Müslimin Hastanesi" olmuş, sonrasında yurdun her yerinde "Gureba Hastaneleri" kurulmaya çalışılmıştır.

Osmanlı Dönemi'ndeki modernleşme hareketi içinde Bursa'da modern anlamda kurulan ilk hastane, *Bursa Gureba Hastanesi*'dir. Hastane, özellikle 1854 depreminde Yıldırım Darüşşifası'nın büyük zarar görmesi ile sağlık hizmetlerine duyulan ihtiyacı karşılamak amacıyla dönemin ünlü devlet adamlarından biri olan Ahmet Vefik Paşa (1823–1891) sayesinde kurulmuştur. Sultan Abdülaziz'in padişahlığı sırasında tasarladığı memleket ıslahında, "*Anadolu Sağ Kol Müfettişi*" sıfatındaki Ahmet Vefik Paşa, Hüdavendigâr vilayetinin valisi olarak 1862 yılında göreve başlamıştır. Bursa'ya geldiğinde tüm çevrenin ihtiyacına cevap verebilecek

Ahmet Vefik Paşa Hastanesi (Bursa Devlet Hastanesi) *[Osman Doğanay-Son Devir Osmanlı Hastaneleri]*

bir hastane yaptırabilmek için eski saray (Devlet Hastanesinin karşısındaki çamlık alan) diye anılan yerdeki Damat Efendi Konağı'nı kamulaştırarak onarma çalışmalarını başlatmıştır. Binanın onarım çalışmaları ve gerekli malzemelerin sağlanması sırasında Ahmet Vefik Paşa görevden alınınca, binanın onarımı ancak Vali Hakkı Paşazade Hacı İzzet Paşa zamanında bitirilebilmiştir. Hastane, 1868 yılında Bahattin Efendi vekâletinde, Ahmet Vefik Paşa'nın da onayı ve izniyle açılmıştır. Ahmet Vefik Paşa, 1879 yılında ikinci kez Bursa Valisi olunca, 45 erkek ve 15 kadın hasta kapasitesi ile geliştirdiği hastanenin, Bursa'nın ilk modern sağlık kurumu olarak tarihe geçmesini sağlamıştır.

Hastanenin kesintisiz olarak çalışmasını sağlamak amacıyla Sırmakeş (Koza) ve Mahmut Paşa (Fidan) hanlarının, balıkhane hanının ve pazaryeri temizlik gelirleri ile Ahmet Vefik Paşa tarafından yaptırılan Bursa Tiyatrosu'nun gelirleri hastaneye vakfedilmiştir. Ayrıca, Nilüfer çayı suyu, Uludağ'dan gelen odun ve kereste geliri ve Ahmet Vefik Paşa'nın kullanma hakkına sahip olduğu Çitli Maden Suyu'nun geliri de hastaneye bağlanmıştır.

Daha sonraki yıllarda sağlık hizmeti sunumunda yetersiz kaldığında, Bursalıların da katkıları sayesinde ek binalar ile genişletilen Gureba Hastanesi'ne Vali Nazif Paşa zamanında (1883-1886), masrafı fabrikatör Osman Efendi tarafından karşılanan ruh hastaları pavyonu yaptırılmıştır. Vali Reşit Mümtaz Paşa zamanında (1904) ise, genişletilen bahçe yanında, eski saray arsasının kalan kısmı alınmış, burç üzerindeki ahşap medrese yıktırılarak, sanat okulunun demirhanesi ile marangoz atölyesi yanındaki mezarlık ve Sülükoğlu Ahmet Efendi bahçesi alınıp genişletilen hastane arsasına yeni binalar yaptırılmaya başlanmıştır. Damat Efendi Konağı yanındaki ikinci büyük bina, cami karşısındaki büyük kapı hizasında idare binası, yeni alınan yerlerdeki mutfak, ambar ve çamaşırlık 1905 yılında kullanılmaya başlanmıştır. Bu dönemde Bursa'daki sağlık personeline bakıldığında; diplomalı 19 hekim olduğu ve bu hekimlerin 5'inin Müslüman olduğu, aynı şekilde 17 eczacının dördünün Müslüman olduğu görülmektedir. O dönemde Gureba Hastanesi'nin başhekimi Suva-diyidis (Suvayidis) Efendi (kayıtlara göre 1888-1908 yılları arasında aynı görevi yapmıştır) iken, belediye baştabibi ise Bedros Efendi'dir.

Şerefeddin Mağmumi ise 1909 yılında Gureba Hastanesi hakkında; *"… mükemmel* dökme karyo*lalar, pamuk şilteleri ve aletleri dahi iyi cinsten tedarik edilmiş ve koğuşların aydınlatması pek az kurumda rast gelinebilir bir tarzdadır... Hastahanenin do*ğu tarafının *kadınlara ait olduğunu pencerelerin kafesli olmasından anladık. Hastahane, mevkiinden dolayı pek güzel bir manzaraya sahiptir… Hastahanenin kârı mükemmel ve idari işleri yolunda ise de sıhhiye ve tıbbiye işlerini kabul edilebilir bir halde göremediğime üzüldüm. Dört-beş hekim, cerrah ve eczacısı var ise de hastaların başuçlarında bulunan tabelaların hiçbirinde hasalığın ismi yani teşhisi, hastalıktan dolayı ortaya çıkan ikincil hastalıklar vesaire .. hastaların bünye ve mizacı kısacası terimlerin müşahedenamesi yazılı değildi... Cerrahi operasyonlarda yaralıları yeni antisepsi usulü ile tedavi etmediklerini üzüntü ile gördük"* demektedir.

Vali Abbas Halim Paşa zamanında (1913), sıhhiye müdürü Op. Dr. Emin Bey'in de girişimleri sayesinde, Vali Reşit Paşa zamanında yaptırılmış olan iki büyük pavyonun arası birleştirerek araya bir ameliyathane kurulmuştur. Ayrıca, eski Bimarhane odaları kaldırılarak kadınlar ve erkekler için ayrı olarak Emraz-ı Akliye ve Asabiyye koğuşları oluşturulmuştur. Birinci Dünya Savaşı'nda ve sonrasında Yunan işgali sırasında Bursa Erkek Lisesi ile işgal edilen hastane büyük hasar görmüş ve Ahmet Vefik Paşa pavyonu kullanılamaz hale gelmiştir. İşgal ile büyük ölçüde işlevini yitiren hastane, 1922 yılında Sıhhiye Umum Müdürü Dr. Yusuf İzzetin Bey'in yardımlarıyla Vali Hacı Adil Bey zamanında programlı bir şekilde onarılmıştır.

Hastanenin servislerine bakıldığında:

Dahiliye Servisi. 1879 yılında, ayrı bir pavyon olarak, ortadaki büyük binanın ikinci katında hizmet veren 60 yataklı ahşap ve geniş bir servis olarak hizmet vermiştir.

Cerrahi Servisi. Hastanenin ilk kurulduğu zamandan itibaren var olan servise, Vali Reşit Mümtaz Paşa zamanında servise ek pavyon inşası 1905 yılında hizmete açıldı. Hekim kadrosuna bakıldığında, 1908 yılına kadar usta-çırak usulü yetişen ve tabiplerin emrinde çalışan cerrahların çalıştığı, 1908 yılında tıp mezunu operatör hekimlerin çalışmaya başladıkları görülmektedir. Aynı yıl Dr. İsmail Hakkı Bey hastanede cerrah olarak çalışmaya başlamıştı. Op. Dr. Emin Bey de servise modern bir ameliyathane yapımı için çok çaba göstermiş, bu çabalarının karşılığını 1913 yılında almıştır. I. Dünya Savaşı ve Balkan Savaşı sırasında hastanede hiçbir operatör hekim kalmamıştır. Kurtuluş Savaşı'ndan sonra Dr. Feridun Şevket Evrensel servisin başına geçmiştir.

Kadın Hastalıkları ve Doğum Servisi. Hastanenin ilk kurulduğu zamandan itibaren var olan servisinde, hastanenin kayıtlarında ilk Kadın Hastalıkları ve Doğum hekimi olarak Dr. Mehmet Tevfik Edebey görülmektedir.

Radyoloji Servisi. Ne zaman kurulduğu belli olmamakla birlikte, ilk hekimi olarak Dr. Cevat Tahsin Peksun kayıtlı olduğu görülmektedir.

Kimya ve Bakteriyoloji Laboratuarı. Dr. Osman Şevki, 1925 yılında hastanede Rainiker sisteminde bir röntgen makinesi ve elektrik tesisatı olduğunu ve hastanenin, İstanbul dışındaki şehirler içinde en iyi hastanelerden birisi olduğunu belirtmiştir.

Hastanenin 1926'daki kapasitesi 150 yatağa çıkarılarak geniş bir doktor kadrosu oluşturulmuştur. Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti (Sağlık Bakanlığı – kuruluş tarihi: 3 Mayıs 1920) idaresinde 1927 yılında *Memleket Hastanesi* olarak hizmet vermeye başlamıştır.

Türk Tabipler Birliği, Bursa Tabip Odası ve Bursa Devlet Hastanesi sağlık personeli tarafından başlatılan "Hastanemize Dokunma!" kampanyası, 29 Ağustos 2014 (http://www.ttb.org.tr/index.php/Haberler/bursa-4722.html)

Gureba Hastanesi, 1952 yılında Özel İdare'ye mal edilmiş, aynı sene Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı tarafından satın alınarak **"Memleket Hastanesi"** olmuştur. Ahmet Vefik Paşa'nın yaptırdığı ilk hastane binası 1956 yılında bir yangın sonucu harap olmuş ve yıktırılmıştır. Bugünkü adıyla Bursa Devlet Hastanesi, 7 katlı ana bina, 5 katlı C-Blok (eski kolej binası), 1200 m²'lik poliklinik binası, 4 katlı acil servis binası, Kızılay, Hürriyet ve Amatem semt polikinikleri ile hizmet vermeye devam etmektedir.

Son dönemde, ulaşım zorluğu ve trafik problemi nedeni ile Büyükşehir Belediyesi tarafından "tarihi" ve "turistik" bir tesise dönüştürülmesinin planlandığı ve yaklaşık 150 yıllık tarihiyle en eski sağlık kuruluşlarından ve Osmangazi ilçesinin tek kamu hastanesi olan hastanenin, Yıldırım ilçesine bağlı Otosansit bölgesine taşınacağı söylenmiştir.

Kaynaklar:

Akkuş, Mine, "Atatürk Dönemi Bursa'sında Tıp Çalışmaları", Atatürk Dönemi Sağlık Tarihi Kongresi (1920-1938), İzmir, 2009: 667-694.

Ayverdi, Ekrem Hakkı, "Yıldırım Bâyezid'in Bursa Vakfiyesi ve Bir İstibdalnâmesi", *Vakıflar Dergisi*, 2006 (3): 37-46.

Bayat, Ali Haydar, *Tıp Tarihi*, İzmir: Sade Matbaa, 2003.

Baykal, Kâzım, *Eski Türk Tababetinden Bursa Devlet Hastanesine. Bursa Devlet Hastanesi 118. Yılında* (Der. Alagöz, Hüseyin), Bursa, Bursa Devlet Hastanesi Yardım Derneği, 1986.

Cantay, Gönül, *Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Darüşşifaları*, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını, 1992.

Çetin, Osman, *İlk Osmanlı Hastanesi Bursa Yıldırım Darüşşifası (Bursa Mahkeme Sicillerine Göre)*, İstanbul: Göz Nurunu Koruma Vakfı, 2006.

Çetintaş, Sedat, *Türk Mimari Anıtları Osmanlı Devri, Bursa'da Murad I ve Bayezid I Binaları*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1952.

Demirhan, Ayşegül Erdemir, "Bursa'nın Tıbbi Folklorumuzdaki Yeri ve Bazı Bursalı Türk Hekimleri", *Tıp Dünyası*, 1983/56(11-12): 276-287.

Demirhan, Ayşegül Erdemir, *Evliyalar Şehri Bursa'nın Türk Tıp Tarihindeki Yeri ve Tıbbi Folklorumuz Bakımından Önemi*, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 1994:.1-30.

Eyüpgiller, Kemal Kutgün, "Bursa Yıldırım Bayezid Darüşşifası: Bir Restorasyon Eleştirisi", XI. Yapı ve Yaşam Kongresi "Osmanlı Devleti'nin Kuruluşunun 700. Yıldönümünde Bursa ve Yöresi", Bursa, 1999: 329-339.

İrgil, Ceyhun, "Bursa Sağlık Tarihi (Bursa'da sağlık hizmetlerinin tarihsel gelişimi)", *Bursa Defteri*, 2003/17: 96-99.

Kahya, Esin, "Ondört ve Onbeşinci Yüzyıllarda Bursa'da Bilim Hayatı", *Felsefe Dergisi*, 1997/25: 3-12.

Kaplanoğlu, Raif, *Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Bursa (1876-1926)*, Bursa: Avrasya Etnografya Yayınları, 2006.

Karaaslan, Yusuf Ziya, "Osmanlı Devleti Döneminde Bursa Hamidiye Gurebâ Hastanesi", *Hayat Sağlık – Sağlık ve Sosyal Bilimler Dergisi*-, 2015/13: 72-78.

Kırayoğlu M, Şehitoğlu, Elif, "Yıldırım Bayezid ve Külliyesi", *Bursa Defteri*, 2001/9: 63-70.

Kosifoğlu, Mesut Haluk, *Geçmişten Günümüze Bursa Tarihi, Bursa'da Yunan Mezalimi ve Bursa'nın Manevi Mimarları*, Bursa: Zikir Yayınları, 2000.

Mağmumi, Şerefeddin, *Anadolu ve Suriye'de Seyahat Hatıraları*, 1327 [1909], s.28-29

Şehsuvaroğlu Bedii N., Demirhan, Ayşegül Erdemir, Güreşsever, Gönül C., *Türk Tıp Tarihi*. Bursa: Taş Kitapçılık, 1984.

Uludağ, Osman Şevki, *Beşbuçuk Asırlık Türk Tababeti Tarihi* (Sade. Uzel, İlter), Ankara, 1991.

Uludağ, Osman Şevki, *Bursa ve Uludağ* (Haz. Birgül FM, Çanaklı AL, Ağra C), Bursa: Bursa İl Özel İdaresi, 2007.

Ünver, Ahmet Süheyl, "Bursa'nın En Eski Tıp Sitesi", *Bursa Tıp Fakültesi Dergisi*, 1974/1(1): 20-33.

Yurtsever, Murat M., "Lâmiî Çelebi'nin "Bursa Şehrengîzi"nde Mekân Tasvirleri", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1987/2(2): 243-252.